

BOŞANMA AŞAMASINDA MAHKEME MERKEZLİ EĞİTİM UYGULAMALARINA İLİŞKİN BİR İNCELEME

A Review of Court-Based Divorce Education Programs

Psikolog Dr. Ayşegül SAYAN KARAHAN*

Geliş Tarihi: 16.12.2019 Kabul Tarihi: 03.04.2020

ÖZET

Boşanma, tüm ülkelerde her geçen yıl daha yaygınlaşmaktadır. Her ne kadar Türkiye’de boşanma oranları batı ülkeleri kadar yüksek olmasa da, geçmiş on yıllarla karşılaştırıldığında boşanma oranlarında kayda değer bir artış eğilimi görülmektedir. Boşanmanın bireyler ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin farkındalığıyla boşanma sürecindeki bireylerin bu yıkıcı deneyimini kontrol etme ve en aza indirme yollarına ilgide de bir artış görülmektedir. Mahkeme temelli ebeveyn eğitim programları çoğu ülkenin aile mahkemelerinde tamamlayıcı aile hizmeti bileşeni olarak yer almaktadır. Bu tür programlar, boşanma aşamasındaki bireyler ve çocuklarının boşanma sonrası yaşama uyum düzeylerini artırmak ve aralarında yaşanabilecek çatışmaları ve olumsuz etkileri azaltmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu çalışmada, yurt dışında yürütülen boşanma aşamasındaki bireyler için mahkeme temelli önleyici boşanma eğitimi programları ve bu programların özellikleri gözden geçirilmiştir. Literatür tarandığında yurt dışında mahkeme temelli boşanma eğitimi programları üzerine çalışmalara rastlandığı, fakat her ne kadar bu bir ihtiyaç olsa da Türkiye’de bu alanda bir boşluk olduğu görülmektedir. Türkiye’de boşanma aşamasında mahkeme temelli uygulamalarla ilgili öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Boşanma eğitimi, Mahkeme temelli

ABSTRACT

Divorce is becoming more prevalent every year in all countries. Although the divorce rates in Turkey are not as high as the divorce rates in western countries, when compared with last decades there is a remarkable tendency to increase. With the awareness of negative effects of divorce on individuals and society, there is also an increasing interest in the ways to control and minimize this destructive experience. In most countries, court-based divorce education programs are supplementary family services components of family courts. Such programs are utilized for enhancing the post-divorce adjustment levels of divorcing individuals and their children and minimizing the negative effects of divorce on them and conflicts between them. In this review, preventive court-based divorce education programs conducted abroad for individuals who are in the divorce process and the properties of these programs were reviewed. When literature is reviewed it was seen that there are some research with regard to court-based divorce education programs abroad, but even though there is a need in Turkey there is a gap in this area. Recommendations with regard to utilization of court-based divorce education programs in Turkey were given.

Keywords: Divorce, Divorce education, Court based

* Psikolog, Türkiye Adalet Akademisi, e-posta: pskeysegulsayan@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5580-0617.

GİRİŞ

Boşanma, hukuk ve aile çalışmaları alan yazınında evliliğin sonlanması olarak tanımlanmaktadır. Boşanma; yasal, psikolojik ve sosyal yönleri olan bir süreç olarak görülmektedir. Boşanma; tarafların eş olma bağlarının sonlanması içeren yasal bir prosedürdür. Eğer varsa, çocukların hakları da yasal olarak güvenceye alınmaktadır. Boşanma, aile hayatının normal bir aşaması olarak tanımlanmadığından, bireylerin yaşadığı en stresli yaşam olayları arasında yer almaktadır¹. Boşanma, karmaşık bir psikososyal yaşam geçişi olarak kabul edilmektedir.²

Boşanma, büyük bir stres içeren yaşam krizi olarak görülmektedir. Boşanma; kimlik krizini, kendilik-imajı ve kendilik-değeri krizini, finansal ve yaşam tarzı krizini, sıklıkla çocuk yetiştirme krizini ve yaşam hedefi krizini içermektedir. Boşanma; tek bir yaşam olayı olmaksızın bir süreç olarak görülmektedir ve bu nedenle diğer strese neden olan faktörlerden farklı olarak ele alınmaktadır.³ Evliliğin sonlanması; psikoloji bilimi açısından stresli bir yaşam olayı olmaksızın, tüm aşamalarının farklı düzeylerde strese yol açtığı stresli bir yaşam süreci olarak daha uygun tarif edilebilmektedir.⁴

Son on yıllarda, boşanma üzerine araştırmaların alan yazını sıklıkla boşanmanın olumsuz etkilerine odaklanmıştır. Boşanmanın; ruhsal ve fiziksel sağlık üzerinde olumsuz etkileri⁵, kadınların ekonomik iyilik hali üzerinde olumsuz etkileri, erkeklerin aile ilişkileri üzerinde olumsuz etkileri, sosyal ağlar ve bütünleşme üzerinde olumsuz etkileri⁶ bildirilmiştir. Aynı zamanda, boşanmanın etkilerinde kayda değer heterojenlik yani farklılık olduğu da bildirilmektedir. Wallerstein & Kelly (1980), boşanmanın her ne kadar olumsuz bir deneyim olsa da sıklıkla yararlar da sağlamasını boşanma ikilemi (dilemma) olarak ileri sürmüşlerdir.

Bir çocuk olarak ebeveynlerin boşanması deneyiminin ilerleyen yetişkinlikte çeşitli problemlerin ortaya çıkması riskini artırdığı görülmektedir.

¹ Kitson, G.C. & Morgan, A.M. (1990). "The Multiple Consequences of Divorce". *Journal of Marriage and the Family*. 52. 913-924.

² Kitson, G.C. & Holmes, W.M. (1992). *Portrait of Divorce : Adjustment to Marital Breakdown*. The Guilford Press : NY USA.

³ Pledge, D.S. (1992). "Marital Separation/Divorce: A Review of Individual Responses to a Major Life Stressor". *Journal of Divorce and Remarriage*. 17 (3/4). 151-181.

⁴ Caldwell, R.A. & Bloom, B.E. (1982). "Social support: Its structure and impact on marital disruption". *American Journal of Community Psychology*. 10. (6). 647-667.

⁵ Booth, A. & Amato, P. (1991). "Divorce and Psychological Stres". *Journal of Health and Social Behavior*. 32. 396-407.

⁶ Gerstel, N., Kohler Riessman, C. & Rosenfield, S. (1985). "Explaining the Symptomatology of Separated and Divorced Women and Men: The Role of Material Conditions and Social Networks". *Social Forces*. 64 (1). 84-101.

Evliliği sürmüş ebeveynlere sahip olan yetişkinlerle karşılaştırıldığında, boşanmış ebeveynlere sahip olanların; daha düşük seviyede eğitim, daha az gelir elde etme, daha problemlili evlilik yaşama, ebeveynlerle daha zayıf bağlara sahip olma, daha fazla psikolojik sıkıntı semptomları sergileme eğilimi bildirilmektedir. Bununla beraber, evliliğin sonlanması her zaman çocuklar için zararlı değildir, boşanmış ebeveynleri olan çocukların çoğu iyi uyum sağlamış yetişkinler olarak gelişebilmektedir.⁷

Boşanmanın bireyler ve toplum üzerindeki etkisinin farkındalığı, boşanmış bireylerin bu yıkıcı deneyimlerini kontrol etme ve olumsuz etkilerini en aza indirme yollarına olan ilginin artmasına yol açmıştır. Bloom (1978) boşanma durumunda; ekonomik, uygulanabilir ve planlı önleyici müdahale programlarına ihtiyaç duyulduğunu ileri sürmektedir. Boşanma sonrası yaşama uyumu kolaylaştırmak için tasarlanmış her bir müdahalenin, boşananların karşı karşıya kaldığı spesifik güçlükler, bunların yaşanan sıkıntıya etkisi ve kullanılabilecek başa çıkma stratejilerinin çeşitliliği ve etkililiği bilgisini içermesi gerekli görülmektedir.⁸

Boşanmayla ilişkili stresörler; ekonomik, velayet ve ebeveynlik, psikolojik stresörler olarak belirtilmektedir.⁹ Bir başka araştırmada, boşananlar tarafından karşılaşılan problem ve stresler üç temel kategoride ele alınmaktadır; pragmatik konular, kişiler arası ve sosyal problemler, aileyle ilişkili stresler.¹⁰ Stresörler; ekonomik değişimler, evle ilgili işler, yasal konular, eski eşler arasında çatışma, ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi pratik problemleri içeren boşanmada meydana gelen olaylardır.¹¹

Boşanmayla başa çıkma stratejileri; aile ve arkadaş desteği, manevi/dinle ilişkili etkinlikler, sosyal katılım ve heteroseksüel ilişkiler olarak rapor edilmiştir.¹² Bir başka araştırmada, uyumu kolaylaştıran başa çıkma stratejileri; sosyal etkinlikler, öğrenme, kişisel anlayış, duygu ifadesi, otonomi, ev ve aile etkinlikleri olarak bildirilmiştir.¹³ Bireyin boşanmanın gerekliliklerini karşıladığı kaynaklar; eğitim, iş, ayrılık öncesi psikolojik özellikler gibi kişisel değerler,

⁷ Amato, P.R. & Cheadle, J. (2005). "The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations". *Journal of Marriage and Family*. 67. (1). 191-206.

⁸ Berman, W.H. & Turk, D.C. (1981). "Adaptation to Divorce: Problems and Coping Strategies". *Journal of Marriage and the Family*. 43 (2). 179-189.

⁹ Lawson, E.J. & Thompson, A.(1996). "Black Men's Perceptions of Divorce-Related Stressors and Strategies for Coping With Divorce. An Exploratory Study" *Journal of Family Issues*. 17 (2). 249-273

¹⁰ Berman & Turk, 1981

¹¹ Tschann, J.M., Johnston, J.R. & Wallerstein, J.S. (1989). „Resources, Stressors and Attachment as Predictors of Adult Adjustment After Divorce : A Longitudinal Study". *Journal of Marriage and the Family*. 51.1033-1046.

¹² Lawson & Thompson, 1996

¹³ Berman & Turk, 1981

sosyal etkinlik, sosyal destek ve yeni yakın ilişki gibi sosyal değerler olarak belirtilmiştir.¹⁴

Boşanma sürecinin bir diğer bileşeni boşanmaya duygusal tepki olarak rapor edilmiştir. Hem kadınlar hem de erkekler için boşanmayı deneyimleyenler tarafından rapor edilen ortak duygular; düşük benlik saygısı, sosyal ve cinsel rollerde karışıklık, kızgınlık, öfke, kaygı, ambivalans (iki uçta duygular), depresyon olarak belirtilmektedir. Bu duygular boşanma sürecinin diğer problemlerinden bağımsız değildir, aksine, bu duygusal tepkiler diğer problemlerden etkilenmekte ve kişiler arası, aileyle ilişkili ve pragmatik problemleri etkilemektedir.¹⁵

20. yüzyıl boyunca aile yaşantısındaki değişiklikler arasında en çarpıcı olanı belki de boşanma oranlarındaki artıştır. ABD'deki nüfus istatistikleri araştırmacıları evliliklerin neredeyse yarısının boşanma ile sonuçlanacağını tahmin etmektedir. Boşanmadaki bu artış ve bu artışın etkileri sosyal bilimcilerde bu konuya ilgilinin artmasına yol açmıştır.¹⁶

Batı ülkelerine göre daha geleneksel bir yapıya sahip olan fakat İslam ülkeleri arasında gelişmekte olan bir ülke olarak konumlanan Türkiye'de boşanma oranları batı ülkeleri kadar çarpıcı bir artış göstermemektedir.¹⁷ TÜİK verilerine göre; boşanan çiftlerin sayısı 2017 yılında 128 bin 411 iken 2018 yılında %10,9 artarak 142 bin 448 olmuştur, kaba boşanma hızı binde 1,75 olarak gerçekleşmiştir. Her ne kadar boşanma oranları korkutucu seviyede olmasa da, geçmiş on yıllarla karşılaştırıldığında göze çarpan bir artış dikkati çekmektedir.

Boşanma ve ayrılık göstergeleri artan şekilde yaygınlaştıkça, çocukların ailenin çözülmesinden daha fazla etkileneceği bildirilmektedir.¹⁸ Aynı zamanda araştırmalar göstermektedir ki, bu problemler çocukların ebeveyn çatışması içine çekildiği, çatışma tarafından tehdit edilmiş hissettiği, çatışma için kendini suçladığı, çatışmanın sürekli ve çözülmemiş kaldığı boşanma ve ayrılık senaryolarında daha yaygın görülmektedir. Boşanma işlemleri esnasında yüksek düzeyde ebeveyn çatışmasının diğer aile üyeleri için olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğu bildirilmektedir.¹⁹ Çocuklar üzerinde boşanmanın

¹⁴ Tschann, Johnston & Wallerstein, 1989

¹⁵ Berman & Turk, 1981

¹⁶ Amato, P.R. (2000). "The Consequences of Divorce for Adults and Children". *Journal of Marriage and the Family*, 62. 1269-1287.

¹⁷ Şirvanlı-Özen, D. (1998). Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

¹⁸ Hughes, R. and Kirby, J., (2000). "Strengthening Evaluation Strategies for Divorcing Family Support Services: Perspectives of Parent Educators, Mediators, Attorneys, and Judges." *Family Relations*, 49, 53-61.

¹⁹ McIntosh, J. and Deacon-Wood, B., (2003). "Group Interventions for Separated Parents in Entrenched Conflict: An Exploration of Evidence-Based Frameworks." *Journal of Family Studies*, 9, 187-200.

olumsuz etkilerine ve boşanma ve velayet davalarında mahkeme sistemindeki zorlanmaya karşılık olarak mahkeme bağlantılı boşanma eğitim programları yaygınlaşmaktadır.

MAHKEME TEMELLİ BOŞANMA EĞİTİM PROGRAMLARI

Mahkeme temelli ebeveyn eğitim programları ABD’de aile mahkemelerinde tamamlayıcı aile servisi bileşeni olarak yer almaktadır. Bu programlar mahkemelerin, boşanma, velayet ve kişisel ilişki konularını içeren davaların artışına etkili ve yeterli şekilde karşılık verebilmesini sağlamak için kullanılmaktadır.²⁰ Çoğu ebeveyn eğitim programının genel amacı çocukların ebeveynlerinin boşanmasına uyumunu geliştirmektir.²¹

Ebeveyn eğitim programları çoğunlukla iki ila dört saat uzunluğunda ve opsiyonel ya da zorunludur.²² Programlar genellikle ebeveynler arası çatışmayı azaltmak ve ebeveynlik becerilerini geliştirmek için ebeveynlere teknikler öğretmeye odaklanmaktadır. Programlar; ebeveynler arası çatışmayı azaltmak için tasarlanan; çatışmanın çocuklar üzerinde olumsuz etkileri hakkında ebeveynleri bilgilendirme, çatışmanın çocuklar üzerindeki etkileri hakkında motivasyonel videolar gösterme, boşanmada çocuklar için ulaşılabilir kaynaklar hakkında ebeveynleri bilgilendirme, ebeveynlere etkili problem çözme ve iletişim becerilerini öğretme unsurlarını içermektedir. Bu teknikler ebeveynlik becerilerini geliştirmek, velayet hakkı olmayan ebeveyn ile çocuk arasındaki bağlantıyı artırmayı kolaylaştırmak, çocuk ile ebeveynleri arasındaki ilişkiyi geliştirmek, ebeveynlere aile aktiviteleri planlamakta yardım etmek, ebeveynlerin çocuk için davranış planları geliştirmelerini sağlamak için kullanılmaktadır.²³

1. Mahkeme Temelli Boşanma Eğitim Programları Modelleri

Ebeveyn eğitim programları beceri-temelli ve bilgilendirici olmak üzere iki kategoriden birinde yer almaktadır. Beceri-temelli programlar; role-play, deneyim egzersizleri, grup tartışmaları ve soru-cevap formatı içermekte ve grup katılımcıları arasında etkileşimi kolaylaştırmaktadır. Bilgilendirici programlar; video gösterimleri, yazılı çıktılar ve dersler yoluyla didaktik olarak ebeveynlere materyalleri aktarmaktadır.²⁴

²⁰ McIntosh & Deacon-Wood, 2003

²¹ Pollett, S. and Lombreglia, M. (2008). “A Nationwide Survey of Mandatory Parent Education.” *Family Court Review*, 46, (2), 375-394.

²² Geasler, M.J and Blaisure, K.R. (2000). “The Divorce Education Intervention Model.” *Family and Conciliation Court Review*, 38, 501-512.

²³ Goodman, M., Bonds, D., Sandler, I. and Braver, S. (2004). “Parent Psycho-educational Programs and Reducing the Negative Effect of Inter-parental Conflict Following Divorce.” *Family Court Review*, 42, 263-276.

²⁴ Bacon, B. and McKenzie, B. (2004). “Parent Education After Separation/Divorce: Impact of the Level of Parental Conflict on Outcomes.” *Family Court Review*, 42, 85-97.

Boşanma eğitimi müdahalesi modeli; temel bilgilendirme yaklaşımı, duygu ve beceri yaklaşımı, kısa süreli odaklanmış müdahale yaklaşımını içermektedir. Temel bilgilendirme yaklaşımında amaç; kısa bir zaman diliminde etkili birlikte ebeveynlik ve mahkeme süreçleri ile ilgili basit bilgilendirme sağlamak ve boşanmanın çocuklar üzerinde etkilerini vurgulamak için tasarlanmış etkililiği daha önceki çalışmalarla kanıtlanmış müdahaleler sağlamaktır. Duygu ve beceri programları temel bilgilendirme programlarının sağladığı bilgilendirmeyi içermeye ek olarak ebeveynlerin duygularını ifade edebilmelerini sağlamakta ve daha az travmatik bir ayrılık yaşamalarını kolaylaştırmak için ebeveynlere kişiler arası becerileri öğretmektedir. Bu düzeyde bir müdahalenin amacı ebeveynlerin program boyunca öğrendikleri iletişim ve problem çözme becerilerini gerçek hayat durumlarında uygulayabilmelerini sağlamaktır. Daha karmaşık bir program içeriğine bağlı olarak daha fazla oturum ve eğiticilerin daha üst düzeyde becerisini gerektirdiğinden, temel bilgilendirme programlarına göre duygu ve beceri programları daha pahalı olabilmektedir. Kısa süreli odaklanmış müdahale, daha ciddi müdahale gerektiren ebeveynleri hedeflemektedir. Kısa süreli odaklanmış müdahale programlarının amacı çatışmalı durumlarda ebeveynler arası anlaşmazlığı azaltmaktır. Kısa süreli odaklanmış müdahale yaklaşımı sekiz ila on iki haftalık küçük grup oturumlarından oluşmaktadır. Ebeveynlerin gruplara katılarak boşanmayla ilişkili durumlarını paylaşmaları ve grup geribildirim almaları beklenmektedir. Ebeveynlerin ebeveynlik ve iletişim becerilerini geliştirme olanakları olmakta ve oturumlar arasında bu becerileri denemeleri cesaretlendirilmektedir. Bu üç temel seviyede müdahaleye ek olarak aile terapisi programı seçeneği de olabilmektedir. Bu yöntem, bireyselleştirilmiş iyileştirici müdahaleyi içermektedir.²⁵

Değişim teorisi modeli, çocuklar, ebeveynler ve toplum için daha olumlu sonuçlar elde etmek için üç katmanlı yaklaşım kullanarak değişimi etkilemeyi hedefleyen bir ebeveyn eğitim müdahalesidir. Bu model temelindeki programlar bu üç alanın her birine işaret eden bileşenler içermektedir.²⁶

Ebeveyn eğitiminde geçiş olayları modeli, çocuğun boşanma sonrası uyumunu çocuğun çevresel stresörleri ve ulaşılabilir kişiler arası ve içsel kaynaklarına dayandırmaktadır.²⁷ Bu model, ayrılık öncesi ve sonrası ailenin sosyal ve fiziksel çevresinde meydana gelen çeşitli stresli değişimleri

²⁵ Geasler, M.J and Blaisure, K.R., 2000

²⁶ Pedro-Carroll, J., Nakhnikian, E. and Montes, G. (2001). "Assisting Children Through Transition: Helping Parents Protect Their Children from the Toxic Effects of Ongoing Conflict in the Aftermath of Divorce." *Family Court Review*, 39, 377-390

²⁷ Wolchik, S.A., Westover, S., West, S.G., Sandler, I.N., Martin, A., Lustig, J., and Tien, J. (1990). "Evaluating an Empirically-Based Parent Training Program for Divorced Families." 1990 American Psychological Association Conference, Boston.

vurgulamaktadır. Çocuğun boşanmaya uzun süreli uyumunu geliştirmek için risk faktörlerini hedef almakta ve önleyici faktörleri vurgulamaktadır.²⁸

2. Mahkeme Temelli Boşanma Eğitim Programlarının Gelişimi

1970'lerin sonlarında Amerika'da boşanma sonrası uyumu kolaylaştırmak amacıyla kısa eğitim programları geliştirilmiştir. 1990'larda bu programlar gelişme kaydetmiş ve yaygınlaşmıştır. Programların çoğu iki saatlik bir oturumdan oluşmakta ve boşanma sonrası uyumu kolaylaştırmak amacıyla boşanmanın sonuçları, çatışmayı azaltma ve iletişimi artırma hakkında bilgi sağlamayı amaçlamaktadır.²⁹

1994'ten bu yana Aile ve Uzlaşma Mahkemeleri Birliği boşanma eğitimi programları hakkında uluslararası kongreler düzenlemektedir. Bu programlar daha henüz oluşmadan boşanmayla ilişkili problemleri önleme yaklaşımını yansıtmaktadır.³⁰

3. Amerika'da Yürütülen Mahkeme Temelli Boşanma Eğitim Programları

Yapılan literatür taramasında ulaşılan belirli ebeveyn eğitim programları aşağıda kısaca gözden geçirilmiştir.

Assisting Children Through Transition for the Children (ACT) (Çocuklar İçin Dönüşümde Çocukları Desteklemek) değişim modeli üzerine temellendirilmiştir ve her biri iki buçuk - üç saat süren bölümler olarak düşünülmüştür. Program; çocuk gelişimi, çocukların duygusal ihtiyaçları, çocuğu ebeveynler arası tartışmanın içinde olmaktan uzak tutmanın önemi, ebeveynler arası ilişkide yeniden müzakere için stratejiler, etkili iletişim, problem çözme teknikleri, öfke yönetimi hakkında bilgi sağlamaktadır.³¹ Didaktik oturuma ek olarak ebeveynlere programda öğrendikleri becerileri deneme olanağı sunan küçük grup oturumları sağlanmaktadır. ACT ebeveynleri boşanma süreci ve boşanmayla ilişkili stresörlerin ebeveynlerin ve çocuklar üzerinde etkileri hakkında eğitmektedir.³²

Active Parenting (Aktif Ebeveynlik) on iki saatlik ve altı oturumluk bir programdır ve ebeveynliği ve birlikte ebeveynliği geliştirmeyi ve ebeveynlere birlikte çalışmayı öğretmeyi hedeflemektedir. Geasler-Blaisure paradigması

²⁸ Wolchik, S., Sandler, I., Winslow, E. and Smith-Daniels, V. (2005). "Programs for Promoting Parenting of Residential Parents: Moving From Efficacy to Effectiveness." *Family Court Review*, 43, 65-77.

²⁹ Holmrich, Glover & White., 2004

³⁰ Braver, S.L., Salem, P., Pearson, J. & DeLuse, S.R. (1996). "The Content of Divorce Education Programs: Results of a Survey". *Family and Conciliation Courts Review*. 34 (1). 41-59.

³¹ Pedro-Carroll, Nakhnikian & Montes, 2001

³² Sigal, A., Sandler, I., Wolchik, S., and Braver, S. (in press). "Parenting Following Divorce, A Critical Resource for Children," *Family Court Review*, 48.

içinde üçüncü düzey kısa süreli odaklanmış müdahale programı olarak sınıflandırılmaktadır.³³

Children First (Önce Çocuklar) iki oturumdan oluşan üç saatlik bir programdır. Geasler-Blaisure modelinde birinci seviye temel bilgilendirme programı olarak sınıflandırılmaktadır.³⁴ Programın amaçları; ayrılık süresinde çocuğun ihtiyaçlarına daha duyarlı olmak için ebeveynleri cesaretlendirmek, boşanma sonrasında birlikte ebeveynliği geliştirme, davayı ve yeniden davayı azaltma, ebeveynlerin bir ebeveynlik planına bağlı kalmalarına yardım etme olarak verilmiştir.³⁵

Children in the Middle (Arada Çocuklar), kısa süreli bir ebeveyn eğitim programıdır. Geasler-Blaisure modelinde ikinci seviye duygu ve beceri programı olarak sınıflandırılmaktadır.³⁶ *Children in the Middle* üç – dört saatlik bir programdır ve boşanan ebeveynler ve çocukları için ortak olan konuları ele almaktadır. Program videoları ve videolardan hareketle tartışmaları merkeze almaktadır.³⁷ *Children in the Middle* birlikte ebeveynliği geliştirmeyi, davaları azaltmayı, ebeveynlerin ebeveynlik planlarına bağlı kalmasına yardım etmeyi, velayet hakkı olmayan ebeveyn ile çocuk arasındaki kişisel ilişkinin artmasını amaçlamaktadır.³⁸

The Children of Seperation and and Divorce Centre (COSD) (Ayrılık ve Boşanmada Çocuklar Merkezi) birlikte ebeveynlik becerilerinin gelişimini vurgulamaktadır. Seminer, haftalık aralıklarla yapılan iki tane üç saatlik oturumdan oluşmaktadır. Ebeveynler işbirliğine dayanan ebeveynlik ilişkileri geliştirmelerine ve çocuklarını ebeveynler arası tartışmalardan korumalarına yardım edecek becerileri öğrenmektedir. Boşanmanın çocuklar üzerindeki etkisini azaltmak, yaşa uygun şekilde boşanmayı etkili şekilde açıklamak, çocuklarının ihtiyaçlarını belirlemek, uygun ebeveynlik seçimleri yapmak için pro-aktif önlemler hakkında bilgilendirilmektedir. Ebeveynlere etkili iletişim teknikleri, öfke yönetimi, çatışma çözme stratejileri öğretilmektedir.³⁹

Cooperating for Your Kids (Çocuklar için İşbirliği) sekiz hafta boyunca haftada iki saatlik oturumlardan oluşan on altı saatlik bir ebeveyn eğitimi programıdır. Geasler-Blaisure modelinde ikinci seviye duygu ve beceri

³³ Geasler & Blaisure, 2000

³⁴ Geasler & Blaisure, 2000; Sigal ve ark, 2008

³⁵ Sigal ve ark, 2008

³⁶ Geasler & Blaisure, 2000

³⁷ Grych, J. (2005). "Inter-parental Conflict as a Risk Factor for Child Maladjustment: Implications for the Development of Prevention Programs." *Family Court Review*, 43, 97-106.

³⁸ Sigal ve ark, 2008

³⁹ Frieman, D.B. & Garon, H.M. (2000). "Parenting Seminars for Divorcing Parents". *Journal of Divorce and Remarriage*. 33. (3-4).129-143.

programı olarak sınıflandırılmaktadır.⁴⁰ Program kapsamında ele alınan konular; çocukların boşanma ve ebeveyn çatışmasına tepkilerini anlama, çocuğa bakmak için bağlılık oluşturma, çocuğu zarardan koruma, çocuğun uzun dönem ruh sağlığını garantiye almak, çocuğu ebeveynler arası çatışmanın ortasında kalmaktan korumak, ebeveyn rol değişimleriyle uğraşmak, geri çekilmek ve yeni yaşam seçeneklerine yapıcı şekilde ilerleyebilmek, öfke ve yas gibi duyguları yönetmek için becerileri öğrenmek ve geliştirmek, yeni aile konstellasyonları için tekrar uyarlanmak, çatışma çözme becerilerini geliştirmek, anlaşmalar müzakere etmek, etkili birlikte ebeveynlik iletişim örüntüleri geliştirmek olarak belirtilmektedir.⁴¹

Court Care Center for Divorcing Families (CCCDF) (Boşanan Aileler için Mahkeme Bakım Merkezi) ebeveynleri yapılan ilk değerlendirme temelinde üç seviyede programdan birine yönlendirmektedir. Üç seviye; temel bilgilendirme, orta düzey çatışma çözme ve yüksek düzey çatışma müdahalesini içermektedir. Kriz danışmanlığı art arda dört hafta içinde altı oturumdan oluşmaktadır. Bu oturumların tamamlanmasının ardından ebeveynler toplum ruh sağlığı merkezine yönlendirilmektedir. Programda kullanılan müdahaleler duygusal tepkiselliği hafifletmek, danışanın kaynaklarını belirlemesine ve boşanma süreciyle başa çıkmak için beceri geliştirmesine yardım etmek için tasarlanmıştır. CCCDF sevk temelinde aile terapisini de önermektedir.⁴²

Dads for Life (DFL) (Hayat için Babalar) babalar için sekiz haftalık uzun süreli ebeveyn eğitim programıdır. Program çocuğun boşanmaya uyumunu etkileyen üç alanı hedeflemektedir; velayet hakkı olmayan babaların çocukları ile geçirdikleri zamanın niceliğini ve niteliğini artırmak ve babalarla eski eşleri arasındaki ebeveynler arası çatışma seviyelerini düşürmek.⁴³ DFL babalara problem çözme ve iletişim becerilerini, çatışma çözmenin verimli yollarını vurgulayan video skeçleri yoluyla öğretmektedir. Katılımcılar videoda tartışılan beceri ve yöntemleri kullanarak deneme de yapmaktadır.⁴⁴

Every Person Influences Children (EPIC) (Her Kişi Çocukları Etkiler) programı mahkeme ve ebeveynin gerekliliklerine bağlı olarak altı ila sekiz hafta süren haftalık iki saatlik oturumlar içermektedir. Oturumlar boyunca, ebeveynlere birbirleriyle ve çocuklarıyla ilişki kurmak için etkili iletişim becerilerini öğretmek için küçük grup etkinlikleri kullanılmaktadır. EPIC Geasler-Blaisure

⁴⁰ Geasler & Blaisure, 2000

⁴¹ Homrich, A., Glover, M.M., and White, A.B. (2004). "Program Profile: The Court Care Center for Divorcing Families." *Family Court Review*, 42, 141-161.

⁴² Homrich, Glover & White, 2004

⁴³ Braver, S.L., Griffin, W. and Cookston, J. (2005). "Prevention Programs for Divorced Nonresident Fathers." *Family Court Review*, 43, 81-96.

⁴⁴ Goodman, M., Bonds, D., Sandler, I. and Braver, S., 2004

ebeveyn eğitim programları modelinde üçüncü seviye kısa süreli odaklanmış müdahale programı kategorisindedir.⁴⁵

Families in Transition (FIT) (Dönüşümde Aileler) ebeveyn ve çocukların ayrı fakat eş zamanlı oturumlara katıldığı altı ila sekiz saatlik bir programdır. FIT Geasler-Blaisure ebeveyn eğitim programları modelinde ikinci seviye duygu ve beceri programı kategorisindedir. Programda ebeveynler grup tartışmaları, değerlendirme etkinlikleri, problem çözme egzersizleri ve beceri geliştirme yoluyla çocukların duygularını nasıl anlayacaklarını ve eski eşleri ile işe yarar bir ilişkiyi nasıl geliştireceklerini öğrenmektedirler.⁴⁶

Focus on the Children, (Çocuklara Odaklanmak) sekiz hafta süresinde her hafta iki saatten oluşan on altı saatlik bir ebeveyn eğitim programıdır. Geasler-Blaisure ölçeğinde üçüncü seviye kısa süreli odaklanmış müdahale programı olarak sınıflandırılmaktadır. Focus on the Children yasal sisteme uzun süre dahil olan ebeveynlerin yüksek düzeyde çatışmalı etkileşimleri dağıtmayı amaçlayan yoğun bir programdır. Programın hedefleri; boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini sınırlamak, birlikte ebeveynlik becerilerini geliştirmek, mahkeme katılımını azaltmak, aile işlevselliğini arttırmak olarak belirtilmektedir. Ele alınan konular; olumlu paylaşımlı ebeveynliğin özelliklerini ve engelleri tanımlamayı, çatışmanın çocuklar üzerinde etkisini tanımlamayı, etkili iletişim becerilerini öğrenmeyi ve denemeyi, çatışma yönetimi becerilerini öğrenmeyi ve denemeyi, uzlaşma tekniklerini denemeyi, öğrenilen becerilerle devam eden problemleri çözmeyi içermektedir.⁴⁷

General Responsibilities for Separating Parents (Ayrılan Ebeveynler için Genel Sorumluluklar) iki saatlik bir programdır ve ebeveynlerin boşanmanın duygusal bileşenleri ve çocukların boşanma mücadelelerinden uzak tutulması hakkında eğitilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁸

Helping Children Succeed After Divorce (Boşanma Sonrasını Başarmak İçin Çocuklara Yardım) iki buçuk saatlik bir programdır. Programın amacı ebeveynleri boşanmanın ve süren çatışmanın çocuklar üzerindeki etkileri hakkında bilgilendirmek ve çocuklarının ailedeki değişime uyum sağlamasına yardımcı olmak için ne gibi önlemler alabilecekleri hakkında eğitmektir. Program, boşanmış ebeveynlerin çocuklarında yaygın olarak görülen uzun süreli problemleri önlemeyi amaçlamaktadır.⁴⁹

Kids in Divorce and Separation (k.i.d.s) (Ayrılık ve Boşanmada Çocuklar) ebeveynleri birlikte; ebeveynlik yetki ve yükümlülüklerinin paylaşılması ve

⁴⁵ Geasler & Blaisure, 2000

⁴⁶ Geasler & Blaisure, 2000

⁴⁷ Homrich, Glover & White, 2004

⁴⁸ Pollett, S. and Lombreglia, M., 2008

⁴⁹ Pollet, S. & Lombreglia, M., 2008

ebeveynler arası çatışmanın çocuklar üzerindeki etkisi hakkında eğitmeye ve ebeveynlerin birbirleriyle etkileşimlerini geliştirmeye odaklanan bir ebeveyn eğitimi programıdır. Program, uyumsuzluk, yanlış iletişim ve diğer uygun olmayan davranışlarla karakterize olan ailelerde doğrudan müdahale ile ayrılan ve boşanan ailelerde çatışmanın artmasını önlemeyi amaçlamaktadır.⁵⁰

Kids Coping (Başa Çıkan Çocuklar) altı haftalık bir programdır. Geasler-Blaisure ebeveyn eğitim programları modeline göre üçüncü seviyede kısa süreli odaklanmış müdahale programıdır.⁵¹ Program; temel bilgilendirme seviyesinde bir programda ele alınan içeriğe odaklanan iki saatlik bir temel oryantasyon bölümü ile başlamaktadır. İkinci bölüm, duygu ve beceri yaklaşımıyla ilişkili unsurlardan oluşan dört saatlik bir farkındalık oturumudur. Sonraki oturumların her biri üç saattir ve hem çocuklar hem de ebeveynleri içermektedir.⁵²

The New Beginnings Program (NBP) (Yeni Başlangıçlar) uzun süreli bir boşanma eğitimi programıdır. Programın kavramsal çerçevesi ebeveyn eğitiminde geçiş olayları modeli üzerine temellendirilmiştir.⁵³ NBP çocukları boşanma sürecine dahil etmenin tehlikeleri ve daha iyi ebeveynlik becerileri geliştirmenin avantajları gibi çeşitli konulara işaret etmektedir.⁵⁴ Program ebeveyn-çocuk ilişkilerini ve disiplin uygulamalarını geliştirmeye ve ebeveynler arası çatışmayı azaltmaya odaklanmaktadır.⁵⁵ Program eski eşler arasındaki şiddetli eleştiriye özellikle işaret etmektedir. Katılımcılar kendilerini eski eşlerine karşı eleştiriye motive eden durumları tartışmakta ve bu yıkıcı girişimden nasıl kaçınabileceği hakkında aile ve arkadaşlarla konuşmaya cesaretlendirilmektedir. Program çocukların yanında öfkelerini kendi kendine cümleler üretmek ve kullanarak kontrol etmek için ebeveynleri cesaretlendirmektedir.⁵⁶ NBP her biri 105 dakika süren on bir grup oturumundan ve her biri bir saat süren iki bireysel oturumdan oluşmaktadır. Program hem dersler ve sunumlar gibi didaktik bileşenler, hem de grup egzersizleri ve rol denemeleri gibi yaşantısal bileşenler içermektedir. Her bir oturumda öğretilen beceri sistematik olarak diğerlerinin üzerine inşa edilmektedir. İlk oturumlarda çocuk-ebeveyn ilişkisini geliştirmek ve sıklıkla boşanmadan sonra ortaya çıkan olumsuz etkileşim döngüsünü tersine çevirmek için beceriler öğretilmektedir. Daha sonraki oturumlarda çocukları boşanmanın (özellikle ebeveynler arası

⁵⁰ Shifflet, K. and Cummings, M.E. (1999). "A Program for Educating Parents About the Effects of Divorce and Conflict on Children: An Initial Evaluation," *Family Relations*, 48, 79.

⁵¹ Geasler & Blaisure, 2000

⁵² Geasler, Blaisure, 2000

⁵³ Wolchik, Sandler, Winslow & Smith- Daniels, 2005

⁵⁴ Goodman, Bonds, Sandler & Braver, 2004

⁵⁵ Grych, 2005

⁵⁶ Goodman, Bonds, Sandler & Braver, 2004

çatışmanın) olumsuz etkilerinden korumaya, disiplin planları geliştirmeye, programda öğrenilen becerilerini sürdürme stratejilerine odaklanılmaktadır. İki bireysel oturum, ebeveynlerin programda öğrendiklerini kendi bireysel aile durumlarına uygulamalarına yardım etmektedir.⁵⁷

Orientation for Divorcing Parents (ODP) (Boşanan Ebeveynler için Alıştırma) iki saatlik beş oturumdan oluşan bir boşanma eğitimi programıdır. Program hem didaktik hem de interaktif teknikleri kullanmaktadır.⁵⁸ ODP çocuğun uyumunu etkileyen faktörlerden biri olan boşanma sonrası birlikte ebeveynliği vurgulamaktadır. ODP özellikle, eski eşler arasında olumlu iletişimi artırmaya yönelik ebeveyn becerilerini öğretmektedir. Eğer daha az uyum uğraşları olursa ebeveynlerin daha etkili işlevsellik gösterebileceği teorisinden hareketle program ebeveynlere boşanmaya uyum sağlamalarında da yardım etmektedir. Ebeveynlerin uyumunu artırmak için kullanılan teknikler; ebeveyn başa çıkma mekanizmalarının öğretilmesi ve ebeveynlik planlarının kullanılmasına yardım edilmesidir. ODP ebeveynlere boşanma süreci ve boşanmayla ilişkili stresörlerin çocuklar ve ebeveynler üzerindeki etkilerini öğretmektedir.⁵⁹

Parent Education and Custody Effectiveness (P.E.A.C.E) (Ebeveyn Eğitimi ve Velayet Etkililiği) ebeveynlere yasal süreçleri, boşanma ve ayrılmanın yetişkinler ve çocuklar üzerinde etkilerini, ebeveynlerin bu geçişi çocukları için nasıl daha kolay hale getireceklerini öğreten bilgi temelli bir ebeveyn eğitim programıdır. P.E.A.C.E programının amacı çocuklarda boşanma sonrası uyumu arttırmaktır.⁶⁰ P.E.A.C.E eski eşlerin daha etkili iletişim kurabilmeleri için ebeveynlik becerilerini öğretmek ebeveynlik kalitesini artırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, P.E.A.C.E ebeveynlere boşanmaya nasıl uyum sağlayacaklarını öğretmektedir. Ebeveyn uyumunu artırmak için kullanılan teknikler; uyumsal ebeveyn başa çıkma mekanizmalarını öğretmeyi ve ebeveynlerin ebeveynlik planlarını kabul etmesine yardım etmeyi içermektedir. P.E.A.C.E ebeveynlere boşanma sürecini ve boşanmayla ilişkili stresörlerin ebeveynler ve çocuklar üzerindeki etkisini göstermektedir.⁶¹

Parenting Apart; (Ayrı Ebeveynlik) ebeveynlere ayrılma, boşanma ve ebeveynler arası çatışmanın çocuklar üzerinde etkisini öğretmek ve ebeveynleri ailenin dağılmasından kaynaklanan stresle çocukların başa çıkabilmesine

⁵⁷ Wolchik, Sandler, Winslow & Smith-Daniels, 2005; Goodman, Bonds, Sandler & Braver, 2004

⁵⁸ McKenry, P., Clark, K.A., and Stone, G. (1999). "Evaluation of a Parent Education Program for Divorcing Parents." *Family Relations*, 48, 129-137.

⁵⁹ Sigal, Sandler, Wolchik & Braver, 2008

⁶⁰ Schepard, A. (2000). "Evaluating P.E.A.C.E. (Parent Education and Custody Effectiveness)." *New York Law Journal*, 223, 91.

⁶¹ Sigal, Sandler, Wolchik & Braver, 2008

yardım edecek stratejilerle donatmak üzere tasarlanan eğitsel bir programdır. Katılımcılar, ebeveynler ve çocuklar için boşanmayla sıklıkla ilişkili olan olası sıkıntı kaynaklarını öğrenmektedir. Ebeveynler yapıcı başa çıkma stratejileri ve iletişimi geliştirme yöntemleri hakkında bilgilendirilmektedir. Ebeveynlere boşanmaya eşlik eden ailenin yeniden yapılanmasının dinamikleri, alternatif çatışma çözme teknikleri ve şiddet hakkında bilgi verilmektedir.⁶²

Parents Beyond Conflict (Çatışmanın Ötesinde Ebeveynlik) yüksek seviyede çatışmalı aileler için bir ebeveyn eğitim programıdır. Program yıkıcı boşanma davalarına dahil olan ebeveynler için tasarlanmıştır. Programın amaçları; ebeveynlerin boşanmaya dahil olan çocuklara empati düzeyini artırmak, ebeveynlerin kendi davranışlarının çocuklarını nasıl olumsuz etkilediğini fark etmesini sağlamak, ebeveynlerin olumlu davranışlar ve işe yarar beceriler öğrenmesine yardım etmek, ve ebeveynlerin kendi konularını mahkeme dışında çözmesine yardım etmektir. Öğretim teknikleri; grup tartışmaları, videolar, beceri oluşturma egzersizlerini içermektedir.⁶³

Parenting for Divorced Fathers (Boşanmış babalar için Ebeveynlik) ayrılmış ve boşanmış babaları hedefleyen bir workshop serisidir. Parenting for Divorced Fathers boşanmış babalara daha iyi iletişim yoluyla çocuklarıyla ilişkilerini nasıl daha iyi hale getireceklerini öğreterek boşanma sonrası ebeveynlik kalitesini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Parenting for Divorced Fathers boşanmış babaların boşanma hakkında tutumunu değiştirmeye, davaları azaltmaya, ebeveynlik planlarına bağlı kalmaya, çocukla kişisel ilişkiyi artırmaya yardım etmektedir.⁶⁴ Program doksan dakikalık altı oturumdan oluşmaktadır. Oturumlar; boşanmış babalık, dinleme ve konuşma yoluyla geliştirilmiş çocuk-ebeveyn etkileşimleri, birlikte ebeveynlik, ebeveyn-çocuk etkinlikleri konularında tartışma ve rol denemeyi içermektedir.⁶⁵

Parenting Through Change (PTC) (Değişim Boyunca Ebeveynlik) on dört oturumluk ve grup müdahalesidir. Hedef kitle boşanmış erkek çocuk anneleridir. PTC zorlayıcı olmayan disiplin, olumlu pekiştirme, problem çözme, çocukları izleme gibi ebeveynlik becerilerini öğretmektedir. Program, ayrılma ve boşanma kapsamında duygusal tepkileri kontrol etme ve çatışma çözme tekniklerini de öğretmektedir.⁶⁶

⁶² Brandon, D.J. (2006). "Can Four Hours Make a Difference? Evaluation of a Parent Education Program for Divorcing Parents." *Journal of Divorce and Remarriage*, 45, 171-185.

⁶³ Mclsaac, H., and Finn, C. (1999). "Parents Beyond Conflict: A Cognitive Restructuring Model for High-Conflict Families in Divorce." *Family and Conciliation Court Review*, 37, 74-82.

⁶⁴ Sigal, Sandler, Wolchik & Braver, 2008

⁶⁵ Sloan-Devlin, A., Brown, E. Beebe, J. & Parulis, E. (1992). Parent Education for Divorced Fathers. *Family Relations*. 41. (3). 290-296.

⁶⁶ Wolchik, Sandler, Winslow & Smith-Daniels, 2005

Start Making It Livable for Everyone (S.M.I.L.E) (Herkes için Yaşanabilir Kılmak) tek bir oturumda sunulmak üzere planlanmış iki saatlik bir ebeveyn eğitim programıdır. Geasler-Blaisure ebeveyn eğitim programları modelinde birinci seviye temel bilgilendirme programı olarak sınıflandırılmaktadır. Program boyunca, elli dakikalık bir video gösterilmektedir. Video çeşitli yaşlarda çocukların ebeveynlerinin boşanmasının sonucu olan deneyim ve duyguları hakkında konuşmalarını yansıtmaktadır. Uzmanlar çocuklar için boşanmanın olumsuz etkilerini en aza indirmek hakkında bilgi sağlamaktadır. Videonun sonucunda program sunucuları katılımcı ebeveynlerin boşanmanın çocuklar üzerinde etkileri hakkında grup tartışmasını kolaylaştırmaktadır.⁶⁷

Your Children Forever (YCF) (Her Zaman Sizin Çocuklarınız) bir temel bilgilendirme programıdır. Program didaktik sunumlardan oluşmaktadır. Eğitimciler ders vermekte, videolar göstermekte, katılımcılara detaylı basılı materyaller sağlamaktadır. Katılımcılara boşanmanın çocuklar üzerinde etkileri, çocuklarla ayrılık ve boşanmayı konuşma, ebeveynlik becerileri güçlendirme yolları hakkında bilgi verilmektedir.⁶⁸

4. Yurt Dışında Yürütülen Mahkeme Temelli Boşanma Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar

Alan yazındaki bulgular bazı belli durumlarda boşanma eğitimi programlarının farklı etki düzeylerine sahip olduğunu göstermektedir. Boşanma eğitimi boşanma sürecinde zaten sonlarına gelmiş ebeveynlerin arasındaki iletişimi geliştirmekte daha az başarılı görülmektedir, boşanmanın daha erken süreçlerinde verildiğinde daha başarılı görülmektedir.⁶⁹ Alan yazın beceri temelli interaktif boşanma eğitimi programlarının ebeveynlere didaktik biçimde bilgi sunan programlardan daha etkili olduğu da göstermektedir.⁷⁰

Amerika’da boşanmış ebeveynler için mahkeme bağlantılı 3073 programın gözden geçirildiği bir çalışmada, eğitim programları ailenin boşanma geçişine odaklanan psikolojik danışmanlıktansa eğitimi amaçlayan organize grup buluşmaları olarak tanımlanmıştır. İçerik yasal bileşenleri ve mahkeme işlemlerini kapsamaktadır. Ebeveynlerden biri ya da her iki ebeveyn de katılabilir. Mahkeme tarafından ödenen, anlaşmalı ya da işbirliği şeklinde olmak üzere üç tip program sunulmaktadır. Mahkeme tarafından ödenen programlarda aile mahkemesi uzmanı kendi programını tasarlamakta, var olan programları kullanmakta ya da materyalleri birleştirmektedir. Anlaşmalı programlar mahkeme için toplum merkezleri ve enstitüleri ya da ruh

⁶⁷ Geasler & Blaisure, 2000

⁶⁸ McClure, T. (2002). "Post-Judgment Conflict and Cooperation Following Court-Connected Parent Education." *Journal of Divorce and Remarriage*, 38, 1-16.

⁶⁹ Thoennes, N. and Pearson, J. "Parent Education in Domestic Relations Court: A Multisite Assessment." *Family and Conciliation Courts Review*, 37, 195-216.

⁷⁰ Bacon & McKenzie, 2004

sağlığı uzmanları tarafından yürütülmektedir. İşbirliği şeklindeki programlar mahkeme ve toplum merkezleri ve enstitüleri ya da ruh sağlığı uzmanlarının program geliştirme ve yürütme sorumluluğu paylaşmasıyla uygulanmaktadır. Gönüllü, mahkeme tarafından atanan ve açık katılım daveti olmak üzere üç tip katılım bildirilmektedir.⁷¹

Kuzey Amerika'daki 102 boşanma eğitimi programının değerlendirilmesinin rapor edildiği bir çalışmada, programların % 56'sının boşanan ebeveynler için zorunlu olduğu bildirilmiştir. Gönüllü programlara ayda 20 ebeveyn başvururken zorunlu programlara ayda 110 ebeveynin başvurduğu rapor edilmiştir. Programların %60'ı tek oturumdan oluşmaktadır. Materyal olarak el kitabı, doküman, okuma öneri listesi ve videolar kullanılmaktadır. Boşanmanın çocuklar üzerinde etkileri, ebeveynler arası çatışmanın dezavantajları, yaş gruplarına göre çocukların boşanmaya tipik tepkileri, ebeveyn yabancılaştırmanın etkileri, ebeveyn işbirliğinin avantajları, çatışma yönetimi, ebeveynlik, mevcut toplumsal kaynaklar, velayet, boşanmanın ebeveynler üzerinde etkileri konuları ele alınmaktadır.⁷²

Amerika'da yürütülen 506 boşanma eğitim programının katılım koşulları, katılmamanın sonuçları, destek düzeyi, program standartları, boşanmayla ilişkili diğer hizmetler, programın amaç ve içeriği, ödeme, oturum sayısı ve süresi, değerlendirme etkinlikleri ile ilişkili olarak değerlendirildiği bir çalışmanın bulguları bildirilmiştir. Programların %18'inin mahkeme tarafından ve %82'sinin toplum merkezleri tarafından sağlandığı rapor edilmiştir. Katılım %45 oranında gerekli ve %55 oranında zorunlu tutulmaktadır. Katılmama mahkemeye saygısızlık olarak görülmekte ve yargılamanın sonucunu etkilemektedir. Programların %69'u katılımcılar tarafından ödenmekte ve %31'i ücretsizdir. Programların %50'si var olan paket programlardır, %17'si uyarlamadır ve %33'ü geliştirilmiş programlardır. Öğretim teknikleri; anlatım, video, ilan, grup tartışması, doküman ve rol deneme olarak bildirilmiştir. Programların amaçları; boşanmanın çocuklar üzerinde etkisi hakkında bilgiyi artırmak, çocuğun çatışmaya maruz kalmasını azaltmak, ebeveynler arası iletişimi geliştirmek, çocuğun boşanma sonrası uyumunu kolaylaştırmak, ebeveynliği geliştirmek, ebeveynlerin boşanma sonrası uyumunu kolaylaştırmak, çocukta davranış problemlerini önlemek, mahkeme başvurularını azaltmaktır. Programların içerikleri; çocuğun boşanmaya tepkileri ve uyumu, yetişkinler için boşanma aşamaları, ebeveynler arası iletişim, ebeveynlerin boşanmaya tepkileri ve uyumu, işbirliğine ve paylaşımına dayanan ebeveynlik, hizmetler ve materyallere yönlendirme, velayet ve kişisel ilişki, ebeveynlik planlarını kapsamaktadır.⁷³

⁷¹ Blaisure, K.R. & Geasler, M.J. (1996). "Results of a Survey of Court-Connected Parent Education Programs in U.S. Counties". *Family and Conciliation Courts Review*. 34 (1). 23-40.

⁷² Braver, Salem, Pearson & DeLuse, 1996

⁷³ Geasler, M.J. & Blaisure, K.R. (1999). "1998 Nationwide Survey of Court-Connected Divorce

Amerika’da boşanmış ebeveynler için 67 mahkeme merkezli programın incelendiği bir çalışmada elde edilen bulgulara göre; katılım programların 25’inde gerekli görülmekte ve 42’sinde teşvik edilmektedir. Ebeveynler mahkeme çalışanları, avukatlar, ilan panoları, gazete reklamları tarafından program hakkında bilgilendirilmektedir. Programların amaçları; duyguları kolaylaştırmak ve başa çıkma becerilerini geliştirmektir.⁷⁴

Ebeveynler için boşanma eğitim programlarının süreç ve sonuçlarının etkililiği hakkında ülke çapında 253 uygulayıcı seviyesindeki arabulucunun görüşleri incelenmiştir. Bulgulara göre; katılımcıların 2/3’sinden fazlası boşanma eğitim programlarının kendi toplumlarında ulaşılabilir olduğunu, çoğunlukla tipik olarak yerel mahkeme veya kar amacı gütmeyen örgütler tarafından sunulduğunu, yarısından fazlasının zorunlu olduğunu bildirmiştir. Arabulucuların yarısından fazlası danışanlarına resmi boşanma eğitimi sunduklarını bildirmiştir. Arabuluculuk süreci ve sonucu üzerinde algılanan etki; çocuğa, ebeveynler tarafından sergilenen daha fazla işbirliği ve daha iyi iletişim becerilerine, daha az tek taraflı velayet ebeveynlik planlarına, anlaşmaya ulaşmak için daha az zaman gerekmesi eğiliminde artışa odaklanmaktadır. Verilen cevaplar, arabulucuların genellikle boşanma eğitiminin yüksek düzeyde çatışmalı ve güç dengesizliği olan çiftler için daha uygun olduğuna inandıklarını göstermektedir. Katılımcıların 2/3’si boşanma eğitiminin çocuk sahibi tüm boşanan çiftler için zorunlu olması gerektiğine inanmaktadır.⁷⁵

Boşanmış ebeveynler arasındaki çatışma ile boşanma eğitim programına katılıp katılmama arasındaki ilişkiyi ele alan bir araştırmada boşanma eğitim programına katılmış 160 ve boşanma eğitim programına katılmamış 59 birey ile telefon görüşmeleri yapılmıştır. Katılım gösteren gruba göre katılmayan grupta hem kadın hem de erkekler için daha yüksek çatışma puanları bulunduğu bildirilmiştir. Boşanma eğitimine katılmanın mahkemeye tekrar başvurmayla ilişkili olduğu bulunmuştur. Katılım gösterenlerin boşanmayla ilgili mahkemelere daha az tekrar başvurduğu bildirilmiştir.⁷⁶

5. Türkiye’de Yürütülen Boşanma Eğitim Programlarına İlişkin Araştırmalar

Türkiye’de boşanma eğitimi ile ilişki olarak mahkeme temelli olmayan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır.

Arifoğlu-Çamkuşu (2006), Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı’nın

Education Programs”. *Family and Conciliation Courts Review*. 37 (1). 36-63.

⁷⁴ Geelhoed, R.J., Blaisure, K.R. & Geasler, M.J. (2001). “Status of Court Connected Programs for Children Whose Parents are Separating or Divorcing”. *Family Court Review*. 39 (4). 393-404.

⁷⁵ Arbuthnot, J. & Kramer, K. (1998). “Effects of divorce education on mediation process and outcome”. *Mediation Quarterly*. 15. (3). 199-213

⁷⁶ Criddle, M.N., Allgood, S.M. & Piercy, K.W. (2003). “The Relationship Between Mandatory Divorce Education and Level of Post-Divorce Parental Conflict”. *Journal of Divorce and Remarriage*. 3-4. 99-111.

9-12 yaş aralığında çocuğu olan boşanmış ailelerde boşanma sonrası uyum, kaygı ve depresyon seviyeleri üzerinde etkisini belirlemek amacıyla ön-test son-test tek grup deseninde bir araştırma yürütmüştür. Destekleyici bir çevre sağlamak, ebeveynlerinin boşanmasıyla ilgili duygularını tanımlamayı, ifade etmeyi ve sahiplenmeyi kolaylaştırmak, ailesel geçişle etkili şekilde başa çıkma becerilerini geliştirmek amacıyla Arifoğlu-Çamkuşu tarafından geliştirilen ve dokuz oturumdan oluşan Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı'na 31 çocuk katılmıştır. Araştırma bulgularına göre, programın boşanma sonrası uyum ve genel kaygı düzeyi üzerinde etkili bulunduğu fakat kaygı ve depresyon düzeyleri üzerinde etkili bulunmadığı bildirilmiştir.

Şentürk-Aydın ve Nazlı (2014) Yaşam Becerileri Eğitim Programı'nın ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencisi boşanmış aile çocuklarının uyum, çatışma ve kötü uyum, depresyon ve kaygı, sosyal destek algı düzeylerine etkisini inceledikleri, deney ve kontrol grubunda ön test son test ve izleme ölçümlü 2*3 deneysel desendeki araştırmanın bulgularına göre; boşanma kavramı, boşanmaya ilişkin duygu ve düşünceler, kendini tanıma, etkili iletişim becerileri, öfke kontrolü, çatışma çözme becerileri, geleceği planlama konularında etkinlikleri kapsayan programın çocukların depresyon ve kaygı düzeylerini azaltarak uyum düzeylerini anlamlı bir düzeyde artırdığı ve bu artışın kalıcı olduğu bildirilmiştir.

Boşanma aşamasındaki bireyler ve çocuklarının boşanma sonrası yaşama uyum düzeylerinin artırılması, aralarında yaşanan çatışma düzeyinin ve boşanmanın olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla yurt dışında yürütülen çalışmaların gözden geçirilmesi ve kültüre uyarlanması yoluyla Türkiye'de aile mahkemelerinde mahkeme-temelli olarak kullanılmasının fayda sağlayabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Alanyazın taramasına bakıldığında, yurtdışında boşanma eğitim programları ile ilgili literatür ve uygulamaların olduğu, fakat yurt içinde boşanma eğitim programları ile ilgili çocuklar ile uygulama yapılmış sınırlı sayıda çalışmalara ulaşılabildiği görülmektedir. Yurt dışında boşanma aşamasındaki bireylerin ve çocuklarının boşanma sonrası uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla ve boşanmayla ilişkili problemlerin ortaya çıkmadan önlenmesini sağlamak üzere önleyici bir yaklaşımla boşanma eğitim programlarının geliştirilmesi ya da uyarlanması ve kullanılmasının etkili olduğu çeşitli araştırma bulgularına göre bildirilmiştir. Türkiye'de ise bu alanda bir boşluk olduğu görülmektedir.

Aile birliği ve bütünlüğünün korunmasına önem verilmektedir. Bununla beraber, çiftler evlilik sürecindeki deneyimleri sonucunda boşanmayı bir seçenek olarak görebilmektedir. Evlilik sürecinde aile danışmanlığı yoluyla anlaşmazlıkların çözülmesiyle boşanmanın önlenmesine çalışılabilmektedir.

Bununla beraber, her evlilikte boşanmanın önlenmesi mümkün ve gerekli olmayabilmektedir. Ailelerin boşanma sürecine ve mahkeme aşamasına girdiği durumlarda sağlıklı bir boşanma süreci yaşamalarına yönelik sunulabilecek psiko-eğitsel programlar olduğu görülmektedir.

Sağlıklı bir boşanma süreci yaşanmasını amaçlayan bu tür programların oturum sayısı ve süresi olarak farklılık göstermekle birlikte genellikle yaygın olarak grup oturumları şeklinde sunulduğu ve belli konuları içerdiği görülmektedir. Bu konular; boşanmanın çocuklar ve yetişkinler üzerinde etkileri, çatışma çözme ve iletişim becerileri, yasal süreçleri kapsamaktadır. Didaktik olarak ya da görsel ve yazılı materyallerle kapsanan konular hakkında boşanan bireylere bilgi sağlanabilmektedir. Buna ek olarak sunulan bilgilerin rol oynama ve deneme egzersizleri gibi yaşantısal tekniklerle desteklenmesinin öğrenmenin daha kalıcı olmasını sağlayabileceği görülmektedir. Ayrıca, boşanma aşamasındaki her ailenin grup oturumlarındansa bireysel veya aile oturumlarında fayda sağlayabileceği kendine özgü spesifik gereksinimleri olabilmektedir.

Alan yazın incelendiğinde programa katılım koşulları ve katılımın sonuçlarının da programların etkililiğinde önemli bir değişken olarak bildirildiği görülmektedir. Bu tür programlara katılımın mahkeme tarafından zorunlu tutulduğu durumlarda daha etkili olduğu bildirilmektedir. Boşanma aşamasındaki tüm bireyler için bu tür programların ulaşılabilirliğinin olması için boşanma eğitim programlarının yerel olmaktan çok hizmet sağlayıcı kurumlar tarafından bir sosyal politika anlayışıyla yaygın olması sağlanmalıdır.

Türkiye’de boşanma aşamasındaki bireylere aile mahkemeleri tarafından hizmet sağlanmakta, aile mahkemelerinde psikolog, psikolojik danışman ve sosyal hizmet uzmanları gibi ruh sağlığı alanından meslek çalışanları görevlendirilmektedir. 9/1/2003 tarihli ve 4787 sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanunun 5 inci maddesi uyarınca, aile mahkemeleri, davanın esasına girilmeden önce veya davanın görülmesi sırasında, mahkemece istenen konular hakkında taraflar arasındaki uyuşmazlık nedenlerine ilişkin araştırma ve inceleme yapmak ve sonucunu bildirmek, mahkemenin gerekli gördüğü hallerde duruşmada hazır bulunmak, istenilen konularla ilgili çalışmalar yapmak ve görüş bildirmek, mahkemece verilecek diğer görevleri yapmak üzere uzmanlardan yararlanabilir. Bu uzmanlar, evli ve çocuk sahibi, otuz yaşını doldurmuş ve aile sorunları alanında lisansüstü eğitim yapmış olanlar arasından seçilen psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılardır. 17.10.2019 tarihli 7188 sayılı Kanun değişikliği uyarınca Adalet Bakanlığınca adliyelerde kurulacak müdürlükler bünyesinde görevlendirilmektedir.

Boşanma eğitim programlarının geliştirilmesi, uyarlanması, sunulması ve etkililiğinin değerlendirilmesine yönelik yapılacak çalışmaların bulgularından

aile mahkemesi hakimleri, avukatlar, adliyelerde görevlendirilmiş uzmanlar gibi hukuk alanında çalışanlar, psikolog, psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı gibi ruh sağlığı alanında, okul psikolojik danışmanı ve öğretmen gibi eğitim alanında çalışanlar, sosyal politika haline getirilmesi açısından yasa yapıcılar, boşanma sürecinde olan ya da boşanmış bireyler ve çocukları fayda sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Amato, P.R. & Cheadle, J. (2005). "The long reach of divorce: Divorce and child well-being across three generations". *Journal of Marriage and Family*. 67. (1). 191-206.
- Amato, P.R. (2000). "The Consequences of Divorce for Adults and Children". *Journal of Marriage and the Family*. 62. 1269-1287.
- Arbuthnot, J. & Kramer, K. (1998). "Effects of divorce education on mediation process and outcome". *Mediation Quarterly*. 15. (3). 199-213
- Bacon, B. and McKenzie, B. (2004). "Parent Education After Separation/Divorce: Impact of the Level of Parental Conflict on Outcomes." *Family Court Review*, 42, 85-97.
- Berman, W.H. & Turk, D.C. (1981). "Adaptation to Divorce: Problems and Coping Strategies". *Journal of Marriage and the Family*. 43 (2). 179-189.
- Blaisure, K.R. & Geasler, M.J. (1996). "Results of a Survey of Court-Connected Parent Education Programs in U.S. Counties". *Family and Conciliation Courts Review*. 34 (1). 23-40.
- Booth, A. & Amato, P. (1991). "Divorce and Psychological Stres". *Journal of Health and Social Behavior*. 32. 396-407.
- Braver, S.L., Salem, P., Pearson, J. & DeLuse, S.R. (1996). "The Content of Divorce Education Programs: Results of a Survey". *Family and Conciliation Courts Review*. 34 (1). 41-59.
- Brandon, D.J. (2006). "Can Four Hours Make a Difference? Evaluation of a Parent Education Program for Divorcing Parents." *Journal of Divorce and Remarriage*, 45, 171-185.
- Braver, S.L., Griffin, W. and Cookston, J. (2005). "Prevention Programs for Divorced Nonresident Fathers." *Family Court Review*, 43, 81-96.
- Caldwell, R.A. & Bloom, B.E. (1982). "Social support: Its structure and impact on marital disruption". *American Journal of Community Psychology*. 10. (6). 647-667.
- Criddle, M.N., Allgood, S.M. & Piercy, K.W. (2003). "The Relationship Between Mandatory Divorce Education and Level of Post-Divorce Parental Conflict". *Journal of Divorce and Remarriage*. 3-4. 99-111.

- Çamkuşu-Arifoglu, B. (2006). "Çocuklar için boşanmaya uyum programı"-nın çocukların boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Frieman,D.B.& Garon,H.M.(2000). "Parenting Seminars for Divorcing Parents". *Journal of Divorce and Remariage*. 33. (3-4).129-143.
- Geasler, M.J. & Blaisure, K.R. (1999). "1998 Nationwide Survey of Court-Connected Divorce Education Programs". *Family and Conciliation Courts Review*. 37 (1). 36-63.
- Geasler, M.J and Blaisure, K.R. (2000). "The Divorce Education Intervention Model." *Family and Conciliation Court Review*, 38, 501-512.
- Geelhoed, R.J., Blaisure, K.R. & Geasler, M.J. (2001). "Status of Court Connected Programs for Children Whose Parents are Separating or Divorcing". *Family Court Review*. 39 (4). 393-404.
- Gerstel,N., Kohler Riessman, C. & Rosenfield, S.(1985). "Explaining the Symptomatology of Separated and Divorced Women and Men: The Role of Material Conditions and Social Networks". *Social Forces*. 64 (1). 84-101.
- Goodman, M., Bonds, D., Sandler, I. and Braver, S. (2004). "Parent Psycho-educational Programs and Reducing the Negative Effect of Inter-parental Conflict Following Divorce." *Family Court Review*, 42, 263-276.
- Grych, J. (2005). "Inter-parental Conflict as a Risk Factor for Child Maladjustment: Implications for the Development of Prevention Programs." *Family Court Review*, 43, 97-106.
- Homrich, A., Glover, M.M., and White, A.B. (2004). "Program Profile: The Court Care Center for Divorcing Families." *Family Court Review*, 42, 141-161.
- Hughes, R. and Kirby, J., (2000). "Strengthening Evaluation Strategies for Divorcing Family Support Services: Perspectives of Parent Educators, Mediators, Attorneys, and Judges." *Family Relations*, 49, 53-61.
- Kitson, G.C. & Holmes, W.M. (1992). *Portrait of Divorce : Adjustment to Marital Breakdown*. The Guilford Press : NY USA.
- Kitson, G.C. & Morgan, A.M. (1990). "The Multiple Consequences of Divorce". *Journal of Marriage and the Family*. 52. 913-924.
- Lawson, E.J. & Thompson, A.(1996). "Black Men's Perceptions of Divorce-Related Stressors and Strategies for Coping With Divorce. An Exploratory Study" *Journal of Family Issues*. 17 (2). 249-273
- McClure, T. (2002). "Post-Judgment Conflict and Cooperation Following Court-Connected Parent Education." *Journal of Divorce and Remarriage*, 38, 1-16.
- McIntosh, J. and Deacon-Wood, B., (2003). "Group Interventions for Separated Parents in Entrenched Conflict: An Exploration of Evidence-Based Frameworks." *Journal of Family Studies*, 9, 187-200.

- McIsaac, H., and Finn, C. (1999). "Parents Beyond Conflict: A Cognitive Restructuring Model for High-Conflict Families in Divorce." *Family and Conciliation Court Review*, 37, 74-82.
- McKenry, P., Clark, K.A., and Stone, G. (1999). "Evaluation of a Parent Education Program for Divorcing Parents." *Family Relations*, 48, 129-137.
- Pedro-Carroll, J., Nakhnikian, E. and Montes, G. (2001). "Assisting Children Through Transition: Helping Parents Protect Their Children from the Toxic Effects of Ongoing Conflict in the Aftermath of Divorce." *Family Court Review*, 39, 377-390
- Pledge, D.S. (1992). "Marital Separation/Divorce: A Review of Individual Responses to a Major Life Stressor". *Journal of Divorce and Remarriage*. 17 (3/4). 151-181.
- Plummer, L.P. & Koch-Hattem, A. (1986). "Family Stress and Adjustment to Divorce". *Family Relations*. 35. 523-529.
- Pollett, S. and Lombreglia, M. (2008). "A Nationwide Survey of Mandatory Parent Education." *Family Court Review*, 46, (2), 375-394.
- Schepard, A. (2000). "Evaluating P.E.A.C.E. (Parent Education and Custody Effectiveness)." *New York Law Journal*, 223, 91.
- Shifflet, K. and Cummings, M.E. (1999). "A Program for Educating Parents About the Effects of Divorce and Conflict on Children: An Initial Evaluation," *Family Relations*, 48, 79.
- Sloan-Devlin, A., Brown, E. Beebe, J. & Parulis, E. (1992). Parent Education for Divorced Fathers. *Family Relations*. 41. (3). 290-296.
- Sigal, A., Sandler, I., Wolchik, S., and Braver, S. (in press). "Parenting Following Divorce, A Critical Resource for Children," *Family Court Review*, 48.
- Şentürk-Aydın, R ve Nazlı, S. (2014). "Yaşam Becerileri Eğitim Programının Boşanmış Aile Çocuklarının Uyum Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 14. (33). 127-153.
- Şirvanlı-Özen, D. (1998). Eşler arası çatışma ve boşanmanın farklı yaş ve cinsiyetteki çocukların davranış ve uyum problemleri ile algıladıkları sosyal destek üzerindeki rolü.. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.
- Thoennes, N. and Pearson, J. "Parent Education in Domestic Relations Court: A Multisite Assessment." *Family and Conciliation Courts Review*, 37, 195-216.
- Tschann, J.M., Johnston, J.R. & Wallerstein, J.S. (1989). „Resources, Stressors and Attachment as Predictors of Adult Adjustment After Divorce : A Longitudinal Study". *Journal of Marriage and the Family*. 51.1033-1046.
- Wallerstein, J.S. and Kelly, J.B. (1980). Surviving the breakup: How children and parents copewith divorce. New York: Basic.

- Wolchik, S., Sandler, I., Winslow, E. and Smith-Daniels, V. (2005). "Programs for Promoting Parenting of Residential Parents: Moving From Efficacy to Effectiveness." *Family Court Review*, 43, 65-77.
- Wolchik, S.A., Westover, S., West, S.G., Sandler, I.N., Martin, A., Lustig, J., and Tien, J. (1990). "Evaluating an Empirically-Based Parent Training Program for Divorced Families." 1990 American Psychological Association Conference, Boston.